

УДК 371.26

Наталія Безлюдна

ОЦІННА ДІЯЛЬНІСТЬ ВЧИТЕЛЯ НА УРОЦІ ЯК ЗАОХОЧЕННЯ І ПОКАРАННЯ

Висвітлено питання вивчення оцінної діяльності вчителя на уроках методом заохочення і покарання. З огляду на узагальнення наукових позицій зарубіжних і вітчизняних педагогів щодо оцінної діяльності вчителя, подано узагальнене уявлення про систему і методи оцінювання; розглянуто дослідницьку діяльність як пізнавальну діяльність творчого характеру стосовно реакції дітей на оцінку у навчально-виховному процесі; окреслено підходи педагогів до вирішення проблеми оцінювання дітей в умовах гуманізації освіти; розкрито вплив об'єктивного оцінювання дітей молодшого шкільного віку на розвиток їх самооцінки.

Ключові слова: оцінна діяльність учителя, покарання, заохочення, методи оцінювання.

Найкращим заохоченням і найсильнішим покаранням у педагогічній праці В. О. Сухомлинський називав оцінку. Але користуватися цим могутнім інструментом він радив лише тим учителям, які по-справжньому люблять дітей. Адже віра школяра у щирість і справедливість учителя, взаємна довіра між ними, доброта – це саме ті якості, які хочуть бачити діти у своєму наставнику. Він має поєднувати у собі «сердечну доброту і мудру суворість батьків». Лише у старших класах радив Василь Олександрович користуватися оцінкою як покаранням, тому що для молодших школярів негативна оцінка – це велике приниження, глибока травма, втрата впевненості у власних силах. Оцінка у В. О. Сухомлинського стала нагородою за працю, а не покаранням за лінощі. Він закликав глибоко поважати «дитяче незнання», заохочувати найменший успіх дитини гарною оцінкою, щирим словом, подякою батькам [7].

Свого часу Д. Ельконін виголосив дуже влучну фразу, яка згодом стала відомим афоризмом: «Оцінка є націленою у чоло дитини гвинтівкою». Ці слова перегукуються із тривогою В. О. Сухомлинського про психоз дорослих у гонитві за гарними оцінками, що «зароджується у сім'ї і захоплює, лягає важким тягарем на юні душі школярів, калічить їх». У той час, коли у дитини ще не сформувалися необхідні здібності, батьки вимагають лише відмінних оцінок. Учні почуваються злочинцями, якщо отримують посередні результати.

Метою нашої роботи є висвітлення питань, щодо вивчення оцінної діяльності вчителя на уроках методом заохочення і покарання. окреслити

підходи педагогів до вирішення проблеми оцінювання дітей в умовах гуманізації освіти; розкрити вплив об'єктивного оцінювання дітей молодшого шкільного віку на розвиток їх самооцінки.

Виклад основного матеріалу. На жаль, більшість педагогів до цього часу вважають, що оцінки створюють найкращий мотив навчання. Але, як стверджує Ш. О. Амонашвілі, діти бажають оцінювання своїх успіхів лише тому, що вчителі самі їх пристрастили до цього. Він називає великим лукавством твердження, що діти, мовляв, прагнуть будь-яких оцінок. Насправді, вони чекають найвищих балів, а тому і домагаються їх всілякими хитромудрими засобами: шпаргалками, замаскованими формами списування, вигадливими підказками. А чого варта грубість учителя, його силовий вплив заради найсвятішого – з точністю аптекаря оцінити знання дитини! У авторитарній педагогіці вчитель контролює, перевіряє, знаходить помилки, вказує на недоліки, оцінює, дає коментарі за результатами. Тож оцінка стає виявом єдиної волі і думки педагога. Оцінка вчителя не має для дитини конкретного змістового значення, бо учень не лише позбавлений необхідності перевіряти і оцінювати свою діяльність, а й не знає, якими критеріями керується вчитель, здійснюючи контроль [1].

Оцінка, введена для штучного стимулювання навчально-пізнавальної діяльності учнів, насправді внесла страх і непевність, вона стала своєрідним тромбом освітнього процесу. Як результат – виховання людини непевненої, беззахисної, зневіреної у власних здібностях, із недорозвиненим почуттям відповідальності за власні дії, боязкої, соціально пасивної, з деформованим аналітичним міркуванням.

Новий підхід до вирішення проблеми оцінювання спробували виробити у «Школі Життя» Ш. О. Амонашвілі, де навчальний процес був побудований таким чином, щоб в учнів з перших днів вироблялася здатність до оцінювальної й самооцінювальної діяльності: прийняття або творення еталонів, зразків, присвоєння способів оцінювальних зіставлень, оцінювальних і самооцінювальних суджень, контролю і самоконтролю. Оцінювальна діяльність учителя ґрунтується лише на ствердженні успіхів або на запобіганні невдач. «Школа Життя» – це школа без формальних оцінок і нагород (цифрових, словесних, знакових, матеріалізованих або матеріальних). Двічі на рік діти готують для батьків спеціальні пакети зі своїми роботами, а з класу в клас вони переходять на основі характеристик учителів [1].

Гуманізація освіти гостро ставить питання зміни контрольно-оцінювальної системи, оскільки всі підходи до оцінювання у сучасній школі й досі залишаються авторитарними. Діти не беруть участі в оцінюванні своїх знань. Широко відомо, що діти бояться контролю, адже вся система побудована так, що педагоги перевіряють здебільшого не рівень знань учнів, а те, чого діти не знають, щоразу коментарі обмежуються словами: «не знаєш», «не вивчив», «не думав». Тож навряд

чи такі дії сприятимуть підвищенню мотивації до навчання, а тим більше – до самоконтролю.

Шкільна система побудована таким чином, що учні почуваються при опитуванні не переможцями, а переможеними. Усний коментар учителя спроможний пом'якшити гіркоту розчарування дитини, дати їй надію, підбадьорити, викликати почуття співпереживання. У такому коментарі важливо все: відтінки інтонації, жести, погляди. Формальність оцінювання позбавляє урок емоційності, показує всю відчуженість, відстороненість учнів від учителя та від однокласників. Низький рівень комунікабельності не позбавляє педагога від обов'язкового коментарю бодай словесними штампами. Ці прості фрази, що передають емоційну «підключеність» педагога до успіхів чи невдач учнів, допоможуть йому у роботі значно більше, ніж настанови, засудження, застереження.

Більшу частину свого часу учні проводять у школі, і коли вони щоразу отримуватимуть на свою адресу лише принизливі репліки та зауваження, це стане нормою їх власного спілкування, їхньою усталеною реакцією на оточуючий світ.

Як було вже сказано, про вплив оцінки на навчальну активність школярів йдеться в багатьох дослідженнях В. О. Сухомлинського, Ш. О. Амонашвілі та ін. Психологи, педагоги і вчителі-майстри одностайні у тому, що оцінка-бал – лише один із засобів мотивації, вона не повинна витіснити більш важливих і довготривалих стимулів активного і сумлінного учення. В цьому переконує О. Я. Савченко в книзі «Дидактика початкової школи»: «У початкових класах має домінувати оцінка у вигляді вмотивованого оцінного судження, що дає учневі змогу усвідомити, як саме й досі він впорається з роботою, що вийшло добре, в чому помилка, як її краще виправити. Цю змістову оцінку вчитель висловлює так, щоб дитина не втратила стимулу до праці» [6]. Гостро стоїть це питання в роботі з «важкими» учнями.

З першого класу доцільно розвивати інтерес до самого процесу праці, і заохочувати щонайменші прагнення до самовдосконалення. Вважаємо помилковим використання матеріальних заміників оцінок усіляких рибок, зірочок, паперових прапорців тощо. По суті, вони є миттєвими стимулами: «добре виконав – щось одержав». Це у свідомості дитини перетворює навчання на гонитву за відмінними оцінками. Не слід також привчати дітей до одноманітного заохочення: «Молодець!», «Чудова робота». Такі вислови мають короточасний емоційний вплив і не замінять розгорнутих оцінних суджень про те, що добре, а над чим ще треба попрацювати. Крім того, клас швидко звекає, що вчитель хвалить усіх однаково, а отже, похвала з часом втрачає стимулююче значення. Треба поступово привчати дітей оцінювати не стільки своє ставлення до роботи («Я дуже старався», «Я довго вчив»), а й кінцевий результат.

У молодшому шкільному віці дитина погано розуміє значення

оцінки, і тому лагідний дотик до голівки або плеча учня, підбадьорлива усмішка чи доброзичливий погляд учителя можуть справити на нього більше враження, ніж «оцінка» в щоденнику.

Водночас батькам, а також самим учням, хочеться знати, як оцінюється їхня успішність. Отже, класовод має продумати: в який спосіб він може це зробити.

У своїй практично-дослідній роботі ми намагались використовувати різні форми схвалення, погодження, підбадьорювання, виражені словесно й за допомогою міміки, жести, модуляції голосу: справився, вже краще, чудово, бездоганно, старався, задоволена твоєю роботою. У такій же формі висловлювали зауваження, заперечення, осуд: не поспішай, обведи зразок і напиши так само, якщо ти думаєш, що в тебе не так, як на зразку. Часто застосовували розгорнуте словесне оцінювання (коли вчитель аналізує хід роботи, її результат, коментує спосіб виконання, стимулює учнів наслідувати зразок відповіді, показує раціональні способи роботи, пояснює, як можна сказати точніше). Широко використовувалось в оцінюванні ігрова оцінка – нагородження переможців під час змагання між хлопчиками і дівчатками, між рядами, групами, ігровими атрибутами (машинки, ляльки, книжки» та ін.). Водночас практикували в системі виставки дитячих робіт з будь-якого виду діяльності: малюнки, зошити, щоденники, вироби з природничого матеріалу, м'які іграшки, вишиванки у класі, у зимовому саду, у шкільному коридорі, аби з ними ознайомилися педагогічний колектив школи, батьки. Учасником міг стати кожен учень.

Для заохочення використовувались пластикові фішки з будь-якого лічильного матеріалу. Інколи нагороджували учнів спеціальними грамотами, надрукувавши текст на кольоровому папері, виготовляли обкладинки «Зразковий зошит», «Зразковий щоденник», вимпели на парту «Чудовий учень», «Чудова учениця». Все це добре впливало на поліпшення взаємин між учителями та батьками, спонукало їх більше уваги надавати навчанню своєї дитини. Разом з дітьми вирощували Дерево знань. Кожен учень доглядав за своїм деревом, виготовленим на уроці художньої праці у вигляді аплікації. На дереві за вичерпні відповіді, найкращу роботу в зошиті, чудовий малюнок, старанність вирости листочки, квіточки і навіть плоди. Використовували і такий метод заохочення, як взаємоперевірка (робота в парах).

З часом потреба в оцінці відпаде взагалі, але підбадьорливий погляд учителя, його похвала, підтримка назавжди залишаться у дитячій пам'яті. Діти експериментального класу позбавлені почуття страху, схильні до самостійного мислення, мають велику потребу в самовдосконаленні – це результат педагогічно правильно застосованої оцінки.

Будь-яка оцінка суб'єктивна, хоч учителі користуються одними вимогами до оцінювання. Анкетування вчителів і спостереження уроків свідчать, що більшість педагогів по-різному і з великими розбіжностями

використовують можливості різних уроків для оцінювання своїх вихованців, перевага віддається оцінному судженню і балам, майже зовсім не практикується самооцінювання учнів.

Певні складнощі в деяких учителів пов'язані з оцінюванням усних відповідей. Помічено, що не кожен учень, який добре засвоїв матеріал, може переконливо показати свої знання. Інколи вчителі схильні занижувати оцінки дітям флегматичним, меланхолікам, а холерикам – завищувати, часом упевненість відповіді, стереотип сприйняття сильного учня заважає вчителю правильно його оцінити. Однак зовнішня активність не завжди свідчить про високий рівень знань, тим часом, як зовні пасивний учень, що не піднімає руки, тихо відповідає, бо боїться помилитися, може добре знати матеріал. Такого учня варто похвалити, підбадьорити. Особливі труднощі у класоводів виникають з «важкими» дітьми.

Анкетування вчителів (за О. Я. Савченко), яким було поставлено три запитання (на яких уроках легше оцінити учня; коли можна поставити точнішу оцінку, коли діти гостро реагують на оцінку) показало: більшість педагогів вважає, що легше оцінити учня на уроках мови і математики під час письмових робіт. Що стосується усних відповідей, то чимало опитуваних вважає, що точніше оцінку можна поставити на уроках узагальнення і закріплення. Стосовно реакції дітей на оцінку маємо різні судження. Гостра реакція спостерігається, коли діти вважають оцінку несправедливою, особливо важковиховувані учні, коли вона для них несподівана, при завищеній самооцінці під час змагання, контрольної роботи, взаємооцінки відповідей [6].

О. Я. Савченко у своїх дослідженнях щодо оцінної діяльності вчителя підкреслила: дбаючи про етичний вплив оцінки, вчитель прагне, щоб дитина зрозуміла її справедливість, інакше найкращі наміри можуть призвести до протилежного результату. Отже, треба відповідально ставитися до оцінки, не оцінювати не засвоєне, не розпорошуватися на дрібнички, формулювати її по-різному, не принижуючи людської гідності дитини. Кожна дитина гостро переживає несправедливість. Щоб об'єктивно оцінити учня, слід дуже швидко зорієнтуватися, з якої причини він не відповів правильно. А це неможливо, якщо вчитель не орієнтуватиметься в послідовності операцій, які має виконати дитина, що відповісти на якесь запитання [6].

Отже, важливо аналізувати і оцінювати не тільки результати, а й процесуальний бік навчальної роботи (яким саме способом виконувалася). В оцінюванні, таким чином, мають враховуватися раціональність діяльності, рівень пізнавальної самостійності учнів. І ще одне важливо підняти самооцінку кожної дитини на вищій щабель, а це в свою чергу прокладе шлях до праці над собою.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Амонашвили Ш. А. Размышление о гуманной педагогике / Ш. А. Амонашвили. – М. : Педагогика, 1996. – 131 с.
2. Довбня Н. Поощрение и наказание / Н. Довбня // Позакласний час. – 2005. – № 3–4. – С. 38–49.
3. Макаренко А. С. Методика організації виховного процесу / А. С. Макаренко // Твори в 7 т. – К. : Радянська школа, 1954. – Т. 5. – С. 19–97.
4. Покарання і заохочення // Початкова школа. – 2004. – № 1. – С. 54–59.
5. Практична педагогіка виховання / за ред. М. Ю. Красовицького. – Київ-Івано-Франківськ : Плай, 2000. – 217 с.
6. Савченко О. Я. Дидактика початкової школи / О. Я. Савченко. – К. : Абрис, 1997. – 416 с.
7. Сухомлинський В. О. Виховання без покарань / В. О. Сухомлинський // Вибр. твори : в 5 т. – К. : Рад. школа, 1977. – Т. 5. – С. 343–347.